

معماری ایران (دوره اسلامی)

گردآورنده
محمد یوسف کیانی

تهران

۱۳۷۹

سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	پیشگفتار
۴	مساجد
	مهندس کریم پیرنیا
۵۸	مقابر
	دکتر رُبرت هیلن براند، ترجمه کرامت‌الله افسر
۱۱۸	مدارس
	مهندس حسین سلطان‌زاده
۱۵۷	حسینیه‌ها، تکایا، مصلی‌ها
	مهندس محمد توسلی
۱۶۹	قلع
	پروفسور ولفرام کلایس، ترجمه علیرضا مهینی
۱۹۸	پلها
	محمدعلی مخلصی
۲۲۳	آب‌انبارها
	دکتر پرویز ورجاوند
۲۴۳	حمام‌ها
	دکتر فرهاد فخار تهرانی
۲۶۵	کاروانسراها
	محمدیوسف کیانی
۲۹۵	کاخ‌ها
	پروفسور ولفرام کلایس، ترجمه علیرضا مهینی
۳۲۲	مناره‌ها
	محمدعلی مخلصی

صفحه	عنوان
۳۷۸	هنجار شکل‌یابی معماری اسلامی ایران مهندس لطیف ابوالقاسمی
۳۹۵	قوسها در معماری اسلامی مهندس زهره بزرگمهری
۴۰۳	گنبد‌ها در معماری اسلامی دکتر دیتریش هوف، ترجمه کرامت‌الله افسر و محمدیوسف کیانی
۴۲۳	معماران، استادکاران دوران اسلامی دکتر دونالد ویلبر، ترجمه کرامت‌الله افسر و محمدیوسف کیانی
۴۴۱	معماران، استادکاران دوران اسلامی یحیی ذکاء
۴۶۴	هنرمندان دوران اسلامی دکتر منوچهر ستوده

کتاب حاضر که بررسی اجمالی هنر معماری ایران در دوره اسلامی است، به همه معماران گمنام و نامداری که طی قرون متمادی در اعتلای هنر معماری ایران تلاش مستمر داشتند، تقدیم می‌گردد.

پیشگفتار

ایران زمین کهنسال، با سابقه‌ای طولانی و درخشان در زمینه هنرهای گوناگون، سهم بزرگی در توسعه و تکامل معماری جهان دارد. بناهای تاریخی و آثار جالبی که در سراسر این کشور باستانی پراکنده است و آنچه در درازای زمان به علل گوناگون از میان رفته است، نتیجه قرون متمادی کار و کوشش نیاکان ماست که در ادوار مختلف مسؤولیت ایجاد و نگهداری آنها را برعهده داشتند و در این مورد از هیچگونه کوشش دریغ نکردند. این آثار ارزشمند معماری که در واقع معرف فرهنگ و تمدن ایران و ایرانی است، دستاورد تلاش متمادی هنرمندانی است که با اعتقاد و ایمان و ابتکار در تکامل و توسعه هرچه بیشتر هنر معماری، بویژه در دوران اسلامی، مشتاقانه کوشیده‌اند. بررسیها و کاوشهای باستان‌شناسی حکایت از آن دارد که سابقه معماری ایران به حدود هزاره هفتم قبل از میلاد می‌رسد. از آن زمان تاکنون پیوسته این هنر در ارتباط با مسائل گوناگون، بویژه علل مذهبی، توسعه و تکامل یافته است. معماری ایران دارای ویژگیهایی است که در مقایسه با معماری دیگر کشورهای جهان از ارزشی بخصوص برخوردار است: ویژگیهایی چون طراحی متناسب، محاسبات دقیق، فرم درست پوشش، رعایت مسائل فنی و علمی در ساختمان، ایوانهای رفیع، ستونهای بلند و بالاخره تزیینات گوناگون که هر یک در عین سادگی معرف شکوه معماری این سرزمین است. همانطور که استاد پیرنیا معتقد است: معماری ایران بر اصولی چون مردم‌واری،

خودبسندهی، پرهیز از بیهودگی، بهره‌گیری از پیمون (مدول)، نیارش (استاتیک) و درون‌گرایی نهاده شده است.

یادگارهای بارزش، چون رباطی دورافتاده در حاشیه کویر یا بقایای میل و مناره‌ای در یک روستا یا نیایشگاهی در بزرگترین میدان یک شهر، همه بیان‌کننده این واقعیت است که معماران و هنرمندان و استادکاران، موارد یاد شده را همواره مدنظر داشته‌اند.

احداث نیایشگاهها در دوران اسلامی بیش از هر نوع بنای دیگر مورد نظر بوده است تا جایی که اگر شهری فاقد مسجد جامع یا آدینه بود نمی‌توانست به عنوان یک شهر معرفی گردد. معماران ایرانی با سبکهای گوناگون و نقشه‌های متفاوت و بالاخره تزیینات باشکوه، خانه خدا را شکوه و جلالتی دیگر بخشیدند. نیایشگاههایی، چون تاریخانه دامغان، مسجد کبود، گوهرشاد و مسجد شیخ لطف‌الله از یادگارهای بارزش معمارانی است که هنرشان را با عشق و جذب در آمیخته‌اند.

مقابر و آرامگاههای بزرگان دین و سیاست نیز همانند نیایشگاهها با نقشه‌های متفاوت، پوششهای گوناگون گنبدی و تزییناتی چون گچبری، کاشیکاری و آجرکاری، معماری دوره اسلامی را از اعتبار بخصوصی برخوردار ساخته‌اند.

مقابری، چون آرامگاه قابوس و اولجایتو، مجموعه‌های زیبای بسطام و نطنز و حرم حضرت رضا (ع)، با شیوه‌های متفاوت معماری نمونه‌های باشکوهی از این شاخه بناهای ایران در دوره اسلامی است. در هیچ جای جهان اسلام، سنت ایجاد بناهای آرامگاهی، همانند ایران نمی‌توان یافت که از چنین عمر دراز و مقبولیت ریشه‌دار و سطح عالی و پابرجا و نقش بسیار از تعالی معماری برخوردار بوده باشد.

احداث مدارس، بعد از آنکه فضای آموزشی از نیایشگاه جدا و شیوه تدریس بتدریج دگرگون شد، شکل تازه‌ای یافت. تدریس علوم دینی و مذهبی که قبل از بنیانگذاری مدارس در مساجد صورت می‌گرفت، بتدریج بعد از ایجاد و توسعه مدارس به این مرکز منتقل گردیده، فضای معماری مدارس نیز همزمان با تحولات معماری مساجد وارد مرحله جدیدی گردید و معماران با پیروی از ویژگیهای معماری مساجد، مدارس را نیز کم و بیش با همان خصوصیات توسعه بخشیدند و از نقشه چهار ایوانی برای ساختمان آن بهره‌گرفته، در آرایش آن از انواع تزیینات، بویژه کاشیکاری استفاده کرده، به این گونه بناها اعتبار ویژه‌ای بخشیدند. مدارس چون خرگرد، چهارباغ، آقا و

سپهسالار را می‌توان معرف فضای آموزشی در معماری ایران دانست. در شهرهای ایران اسلامی اماکن عمومی عمدتاً در مسیر گذرگاههای اصلی و فرعی شهر ساخته می‌شدند. تکایا، حسینیه‌ها و مصلی‌ها در بافت بسیاری از شهرها جای ویژه‌ای داشتند و در ایام سوگواری، بویژه محرم مورد استفاده شیفتگان و عاشقان ائمه اطهار بوده، بخصوص عاشقان حسین (ع) در برگزاری عاشورای حسینی، از این گونه بناها استفاده می‌کرده‌اند. مصلی‌ها نیز در خارج شهر در برگزاری مراسم عیدین نقش ویژه‌ای در مراسم مذهبی مسلمانان ایفا می‌کرد.

کتاب با همکاری ارزشمند محققان و همکاران گرامی: دکتر منوچهر ستوده - محمدعلی مخلصی - مهندس محمود توسلی - مهندس زهره بزرگمهری - مهندس حسین سلطانزاده - پروفسور دونالد ویلبر - یحیی ذکاء - مهندس فنخار تهرانی - دکتر پرویز ورجاوند - علیرضا مهینی - دکتر دیتریش هوف - پروفسور ولفرام کلایس - پروفسور ربرت هیلن براند - و روانشاد مهندس کریم پیرنیا و مهندس لطیف ابوالقاسمی و دیگر دوستان گردآوری شده است. نویسندگان امیدوارند گامی را که در معرفی میراث ارزشمند معماری ایران دوران اسلامی برداشته‌اند، با تحقیقات و پژوهشهای محققان و علاقه‌مندان و رفع کم و کاستیها به سرمنزل مقصود نزدیکتر گردد. انشاء...